

Григорій СЕРЕДА,
*ректор Національної академії
прокуратури України,
державний радник юстиції 2 класу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В ПЕРЕГЛЯДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КАСАЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ

Ключові слова: касація, касаційне провадження, касаційне оскарження, прокурор як суб'єкт касаційного оскарження.

Участь прокуратури в забезпеченні законності та правопорядку в усіх сферах державної діяльності є надзвичайно важливою. У ст. 6 Закону України «Про прокуратуру» до прокурорів висунуто вимоги щодо вжиття заходів з усунення порушень закону, від кого б вони не виходили, поновлення порушених прав і притягнення у встановленому законом порядку до відповідальності осіб, які допустили ці порушення. Однією з форм виконання зазначених вимог є реалізація повноважень, наданих прокурору чинним законодавством, щодо оскарження незаконних і необґрунтованих судових рішень у кримінальних справах в касаційному порядку.

Касаційне оскарження є різновидом провадження з перевірки вироків, постанов і ухвал суду. Поряд із апеляційним оскарженням – це один із способів забезпечення правосудності рішень суду попередньої інстанції. Його впровадження у 2001 році в межах «малої» судової реформи суттєво вплинуло на здійснення кримінального судочинства в цілому та кардинально змінило роль прокурора як учасника кримінального судочинства. Ці зміни зумовлені інтеграцією вітчизняного кримінально-процесуального законодавства до міжнародного правового простору.

Окремі аспекти перегляду кримінальних справ у касаційному порядку взагалі та правова регламентація повноважень прокурора на вказаній стадії кримінального судочинства зокрема висвітлювалися в публікаціях Т. Алієва, В. Бринцева, Т. Варфоломеевої, І. Вернидубова, Н. Громова, Ю. Грошевого, Є. Коваленка, М. Косюти, Л. Лобойка, В. Мальяренка, О. Михайленка, Н. Муратової, І. Мухіна, М. Сірого, М. Позднякова, О. Тюмушкіна й інших авторів.

Разом із тим практика застосування кримінально-процесуального законодавства, що регламентує механізм оскарження судових рішень у касаційному порядку, свідчить про необхідність його суттєвого вдосконалення як на законодавчому, так і правозастосовчому рівнях.

Метою цієї статті є визначення проблемних питань, які виникають при реалізації повноважень прокурора у касаційному провадженні, та вироблення пропозицій, спрямованих на вдосконалення відповідних положень кримінально-процесуального законодавства.

Касаційне провадження передбачає встановлення правосудності рішення місцевого або апеляційного судів, коли є підстави вважати, що судові рішення було постановлене з порушеннями матеріального чи процесуального права.

Згідно з ч. 2 ст. 25 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України) прокурор у кримінальному процесі на усіх його стадіях повинен своєчасно вживати передбачених законом заходів щодо усунення будь-яких порушень закону, від кого б ці порушення не виходили. Виконання такого завдання прокурором можливе шляхом реалізації наданого законом права на оскарження незаконного судового рішення у касаційному порядку. Таким чином, прокурору як стороні у змагальному процесі касаційне провадження дає можливість реагувати на неправосудне судове рішення.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство не покладає на прокурора обов'язок оскаржувати кожне судове рішення. У частинах 3, 4 ст. 384 КПК України передбачено лише право прокурора вносити касаційне подання на рішення суду, зазначені у ст. 383 цього кодексу. Водночас Генеральний прокурор України наказом «Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення» від 19 вересня 2005 року № 5-гн зобов'язав керівників прокуратур своєчасно забезпечувати обов'язкову перевірку законності й обґрунтованості судових рішень і відповідно до чинного законодавства застосовувати право внесення касаційних подань.

Зауважимо, що коло прокурорів, яким відповідно до закону надано право на касаційне оскарження, як за кількісним складом, так і обсягом повноважень, суттєво відрізняється від кола прокурорів, яким надано право на апеляційне оскарження, та перебуває в залежності від їхнього процесуального і посадового становища. Відрізняється воно й залежно від судових рішень, які є об'єктами касаційного оскарження.

Отже, перша група проблемних питань, що виникають при внесенні прокурором касаційного подання, перебуває в площині правової регламентації його процесуальних повноважень. Згідно з ч. 1 ст. 383 КПК України відповідні прокурори наділені правом внесення касаційного подання, а саме:

а) на вироки, ухвали і постанови апеляційного суду, постановлені ним як судом першої інстанції – прокурор, який брав участь у розгляді справи, або прокурор, який затвердив обвинувальний висновок;

б) на вироки і постанови апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку – прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої чи апеляційної інстанції, або прокурор, який затвердив обвинувальний висновок.

Право на внесення касаційного подання відповідно до ч. 2 ст. 383 КПК України мають: на вироки місцевих судів; постанови (ухвали) цих судів у справах про застосування примусових заходів виховного чи медичного характеру; інші постанови (ухвали), які перешкоджають подальшому провадженню у справі; ухвали апеляційного суду, постановлені щодо вироків, постанови (ухвали) місцевих судів: прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції; прокурор, який брав участь у розгляді справи судом апеляційної інстанції; Генеральний прокурор України, його заступники; прокурор Автономної Республіки Крим; прокурор області, міст Києва і Севастополя, прирівняні до них прокурори; їхні заступники в межах своїх повноважень, причому незалежно від їх участі в розгляді справи судом першої чи апеляційної інстанції (ч. 4 ст. 384 КПК України).

Зазначимо, що, передбачаючи право на внесення касаційного подання цими прокурорами та їхніми заступниками незалежно від їх участі у розгляді справи судом першої чи апеляційної інстанції, законодавець визначив, що вони мають право вносити касаційні подання лише в межах їхніх повноважень. Проте така вимога не стосується Генерального прокурора України, оскільки під його юрисдикцію підпадають усі питання прокурорської діяльності в державі. Що ж до його заступників, то право на внесення касаційного подання належить лише тим із них, які здійснюють контроль за діяльністю відповідних прокурорів, які підтримують державне обвинувачення в суді. Таке ж правило діє і у випадках внесення касаційних подань прокурорами областей та прирівняними до них прокурорами, а також їх заступниками. Оскільки юрисдикція прокурора області та прирівняних до нього прокурорів, а також їх заступників поширюється лише на конкретну територію, касаційне подання вони вправі подавати лише на рішення відповідних судів. У цьому зв'язку звертає на себе

увагу думка В.Т. Маляренка, що при внесенні касаційного подання заступником прокурора суди зобов'язані вимагати підтвердження даних про його повноваження щодо цього подання [1].

Таким чином, законодавець, розширивши коло прокурорів у касаційному провадженні та їх повноваження порівняно з апеляційним провадженням, з одного боку, надав вищестоящим прокурорам можливість долучення до кримінальної справи в разі виникнення процесуальної необхідності, а з другого – дещо ускладнив для Верховного Суду України як єдиної касаційної інстанції механізм реалізації відповідної кримінально-процесуальної норми.

На практиці досить часто виникає ситуація, за якої в одній кримінальній справі до суду надходять два касаційні подання, наприклад: державного обвинувача та вищестоящего прокурора – заступника Генерального прокурора України. Постає запитання: яким чином мають розглядатись ці подання, яке з них має пріоритетне значення для суду і чи можуть вони взагалі розглядатись одночасно? Враховуючи той факт, що ні КПК України, ні Закон України «Про прокуратуру» не регламентують зазначену ситуацію, судова практика йде шляхом прийняття та розгляду по суті (за умови виконання вимог ст. 387 КПК України) обох касаційних подань у межах однієї кримінальної справи.

Керуючись ч. 4 ст. 384 КПК України, з таким підходом можна погодитись. Вжитий законодавцем у тексті цієї норми сполучник «а також» свідчить про надання законодавцем рівних можливостей на внесення касаційного подання і державним обвинувачем, і вищестоящим прокурором. Однак такий порядок діє лише щодо судових рішень, передбачених ч. 2 ст. 383 КПК України. Стосовно ж порядку внесення касаційних подань на судові рішення, постановлені апеляційними судами як судами першої інстанції (ч. 1 ст. 383 КПК України), існують суттєві відмінності.

Зазначена вище проблема існує і в інших пострадянських країнах. Так, відповідно до ч. 4 ст. 354 КПК Російської Федерації право на оскарження судових рішень у кримінальних справах поряд з іншими учасниками судочинства надано як державному

обвинувачу, так і вищестоящому прокурору. На жаль, погляди російських науковців і практиків на потенційну можливість одночасного розгляду двох касаційних подань розбіжні та свідчать про відсутність єдиного підходу щодо вирішення цього питання. Згідно із Федеральним законом «Про прокуратуру Російської Федерації» від 17 листопада 1995 року № 168-ФЗ у разі внесення касаційного подання вищестоящим прокурором державний обвинувач зобов'язаний відкликати своє подання. Зазначене законодавче рішення розцінюється деякими фахівцями як недоцільне, адже прийняття та розгляд касаційною інстанцією декількох подань прокурора відповідало б тенденції розширення процесуальних можливостей учасників кримінального судочинства [2].

На відміну від російської «моделі» вітчизняне законодавство не містить імперативних вимог щодо відкликання касаційного подання нижчестоящим прокурором у зазначеній ситуації. Це, на наш погляд, значно спрощує процедуру оскарження судових рішень у кримінальних справах в касаційному порядку. Таким чином, на сьогодні ні чинне кримінально-процесуальне законодавство, ні Закон України «Про прокуратуру», ні відомчі нормативно-правові акти не створюють перешкод для внесення та розгляду на одне судові рішення декількох касаційних подань прокурорів.

Інша справа, чи виправданий такий законодавчий підхід і які перспективи його реалізації? Стосовно можливої законодавчої регламентації зазначеної ситуації слід зауважити, що проект КПК України, підготовлений робочою групою Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права, у розділі, присвяченому провадженню з перегляду судових рішень (Глава 2), на жаль, не конкретизує коло суб'єктів касаційного оскарження. У п. 1 ст. 441 проекту нового КПК України (станом на 21 травня 2007 року) зазначається лише, що оскаржити у касаційному порядку судові рішення суду першої інстанції після його перегляду в апеляційному порядку та рішення суду апеляційної інстанції мають право учасники судового провадження, а також інші особи, стосовно яких суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки.

Зважаючи на викладене, в разі прийняття цього законопроекту правом на оскарження судових рішень серед інших учасників судового провадження будуть наділені лише прокурор, який брав участь в розгляді справи у суді першої інстанції, та прокурор, який брав участь в апеляційному розгляді справи. Це, на наш погляд, звузить сферу прокурорського реагування на незаконні та необґрунтовані судові рішення у касаційному порядку.

Для вітчизняного судочинства найбільш прийнятним є варіант, запропонований у ч. 2 ст. 564 проекту КПК України (станом на 13 березня 2006 року), у якому серед інших суб'єктів касаційного провадження окремо визначено «прокурора в межах його повноважень». Терміном «прокурор» охоплюється коло службових осіб органів прокуратури, визначене у п. 41 ст. 6 цього ж проекту, а саме: Генеральний прокурор України, прокурори Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, військові прокурори регіонів і Військово-Морських Сил України, міжрайонні прокурори, прокурори міст і районів та прирівняні до них, військові прокурори гарнізонів, заступники й інші прокурори, які діють у межах своїх повноважень.

Такий підхід є більш вдалим, оскільки, з одного боку, надає органам прокуратури можливість спростити та пришвидшити процес касаційного перегляду, а з другого – на відміну від чинної ч. 4 ст. 384 КПК України «розвантажує» зміст кримінально-процесуальної норми, що регламентує перелік осіб, які мають право на касаційне оскарження або внесення касаційного подання.

Окремої уваги потребує комплекс питань, пов'язаних із внесенням та розглядом касаційних подань на судові рішення, зазначені у п. 1 ч. 1 ст. 383 КПК України, що мають певну специфіку. Незважаючи на чисельні заклики науковців і практиків, на сьогодні не створено спеціального судового органу з відповідними повноваженнями та не розроблено процесуального механізму перегляду судових рішень, постановлених апеляційним судом як судом першої інстанції саме у касаційному порядку. Їх перегляд відбувається у касаційній інстанції і здійснюється колегією суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, але за правилами апеляційного про-

вадження (глави 29, 30 КПК України). Отже, Верховний Суд України є, по суті, апеляційною інстанцією щодо зазначеної категорії справ і одночасно касаційною інстанцією. Процедури перегляду рішень, постановлених колегією суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України як апеляційною інстанцією у касаційному порядку чинне кримінально-процесуальне законодавство не передбачає, тобто відсутня так звана двоінстанційність оскарження цих судових рішень.

Отже, процесуальні можливості учасників судового провадження при оскарженні судових рішень у кримінальних справах, підсудних апеляційним судам, на відміну від процесуальних можливостей учасників судового провадження у справах, підсудних районним (міським) судам, суттєво обмежені.

Зауважимо, що обмеженість процесуальних можливостей прокурора як одного з учасників процесу при оскарженні судових рішень, передбачених ч. 1 ст. 383 КПК України, значно знижує якість реагування на незаконні й необґрунтовані судові рішення у касаційному порядку. Так, право на внесення касаційного подання на судові рішення, постановлені апеляційним судом як судом першої інстанції мають лише два прокурори: той, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, та той, який затвердив обвинувальний висновок. Аналогічний суб'єктний склад прокурорів передбачений і в апеляційному провадженні при оскарженні судових рішень, постановлених місцевими судами.

З огляду на те, що розгляд кримінальних справ апеляційним судом як судом першої інстанції відбувається за правилами глав 23–28 КПК України, іноді внесення касаційного подання на вирок апеляційного суду стає взагалі неможливим. Наприклад, під час розгляду справи апеляційним судом як судом першої інстанції прокурор відповідно до вимог ст. 277 КПК України змінює підсудному пред'явлене органами досудового слідства обвинувачення, а суд, погоджуючись із прокурором, постановляє вирок. Згодом вищестоящий прокурор з'ясовує, що обвинувачення змінене помилково, а тому вирок суду є незаконним. виправити таку помилку можливо лише шляхом внесення касаційного подання.

Як зазначалося вище, розгляд касаційних подань на вказану категорію судових рішень відбувається за правилами глав 29, 30 КПК України, а тому, враховуючи вимоги п. 8 ст. 348 КПК України, у такій ситуації ні у прокурора, який брав участь в суді першої інстанції, ні у прокурора, який затвердив обвинувальний висновок, немає права на внесення касаційного подання. Не наділений таким правом і вищестоящий прокурор.

Саме тому важко зрозуміти логіку законодавця, що обмежив коло прокурорів, які мають право вносити касаційне подання за цією категорією справ, але зберіг право вищестоящого прокурора та його заступника незалежно від їх участі в розгляді справи в суді першої чи апеляційної інстанції доповнювати, змінювати або відкликати його. Тому погоджуємося з думкою тих науковців,

які відстоюють позиції розширення повноважень вищестоящих прокурорів у касаційному провадженні з цієї категорії судових рішень та вважають, що, оскільки вищестоящий прокурор має право на зміну, доповнення чи відкликання касаційного подання, внесеного нижчестоящим прокурором, він повинен мати право і на його внесення [1]. Особливої актуальності така пропозиція набуває в ситуаціях, подібних до наведеного нами прикладу.

Сподіваємось, висловлені міркування та пропозиції щодо удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства сприятимуть процесу оскарження прокурором судових рішень у кримінальних справах в касаційному порядку з метою забезпечення їх правосудності.

Список використаних джерел:

1. Маляренко В.Т. Про окремі питання касаційного перегляду кримінальних справ за новими правилами / В.Т. Маляренко // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 4 (26). – С. 40–49.
2. Зуев Ю.Г. Одновременное наличие кассационных представлений государственного обвинителя и вышестоящего прокурора на один приговор – реальность или фикция? / Ю.Г. Зуев, В.Г. Семенов // Уголовный процесс. – 2006. – № 7. – С. 40–42.

Григорій СЕРЕДА

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ПРОКУРОРА В ПЕРЕГЛЯДІ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КАСАЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ

Резюме

Розглядаються проблемні аспекти визначення повноважень прокурора в касаційному провадженні у кримінальних справах. Пропонуються шляхи вдосконалення кримінально-процесуального законодавства з метою підвищення ефективності діяльності прокурора на цій стадії кримінального судочинства.

Григорій СЕРЕДА

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ УЧАСТИЯ ПРОКУРОРА В ПЕРЕСМОТРЕ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ В КАССАЦИОННОМ ПОРЯДКЕ

Резюме

Рассматриваются проблемные аспекты определения полномочий прокурора в кассационном производстве по уголовным делам. Предлагаются пути совершенствования уголовно-процессуального законодательства с целью повышения эффективности деятельности прокурора на данной стадии уголовного процесса.

Grigoriy SEREDA

PROBLEM ASPECTS OF PROSECUTORS' PARTICIPATION IN REVISION OF JUDEMENTS BY CASSATION

Summary

The article deals with the problem aspects of prosecutors' power identification in cassation proceedings in criminal cases. The proposals on amendment of the criminal procedural legislation on increasing efficiency of prosecutorial activities in cassation are formulated.